

**VISEGRAD
JOURNAL
ON HUMAN RIGHTS**

Nº 6, 2021

ENSURING THE SAFETY OF PERSONS IN CRIMINAL PROCEEDINGS: A COMPARATIVE ANALYSIS

Забезпечення безпеки осіб у кримінальному провадженні: порівняльний аналіз

Harasymiv Olena, Soroka Svitlana, Ryashko Olena

Key words:

security, investigation, investigator, witness, victim.

Ключові слова:

безпека, розслідування, слідчий, свідок, потерпілий.

Постановка проблеми. У сучасному світі питання захисту учасників кримінального судочинства від незаконного фізичного та психічного впливу, на превеликий жаль, стає чимдалі актуальнішим. Не останнє місце займає активізація кримінальних угруповань, що, у свою чергу, породжує небезпеку для пересічних громадян. На тлі зростання та зміцнення криміналітету постає проблема забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, що є основним напрямком для виявлення, попередження, розкриття, розслідування та запобігання злочинності.

Не становить таємницю той факт, що більшість свідків та потерпілих по особливо тяжким та тяжким злочинам, побоючись за своє життя та життя своїх близьких, замовчують важливі факти та не звертаються до відповідних органів для захисту, у зв'язку з чим злочинність стає ще більш латентною. Тому особливо важливим видається своєчасне та ефективне застосування до свідків та потерпілих спеціальних заходів державного захисту, що має ставати гарантією захисту їх прав, свобод та інтересів, а також передбачити кримінальну відповідальність за погрози, насилля, залякування цих осіб та за розголошення відомостей про застосування щодо них заходів безпеки. Настав час для розробки та здійснення такого захисту.

Найбільші досягнення в сфері забезпечення безпеки осіб, які взяті під захист, мають держави, в яких існують програми захисту свідків, потерпілих та інших учасників процесу. Саме на досвід зарубіжних держав Україні необхідно звернути увагу. Вже давно назріла потреба у прийнятті Єдиної державної програми захисту учасників кримінального судочинства, яка б передбачала основні напрями на кшталт визначення осіб, щодо яких вона може бути застосована, конкретизацію заходів безпеки та суб'єктів, які можуть забезпечити цей захист.

Нагадаємо, що шкода кримінальним правопорушенням, перш за все, заподіюється саме суспільним інтересам та державним цінностям, отже з метою встановлення винної особи та притягнення її до кримінальної відповідальності задіюються усі, передбачені законом засоби та методи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Конституція України проголошує людину, її життя та здоров'я, недоторканість і безпеку найвищою соціальною цінністю, необхідним є забезпечення безпеки свідкам, потерпілим та іншим особам в рамках відповідного правового інституту. На превеликий жаль, інститут забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства в Україні є занадто слабким та неефективним. Саме аналіз та використання зарубіжного досвіду дозволяють зосередити свою увагу на найбільшій проблемі та можливостях їх вирішення. Окремі питання інституту захисту учасників кримінального судочинства досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені: Галаган, В.В. Гевко, О.В. Гогусь, О.О. Гриньків, Ю.В. Гуцуляк, О.Ю. Є.Д. Лук'янчиков, А.О. Ляш, В.Т. Маляренко, М.В. Новикова, М.А. Орлеан, Т.І. Панасюк, Н.В. Пелипенко, М.А. Погорецький, К.О. Ромодановський, С.М. Стахівський, А.А. Тимошенко, Р.Р. Трагнюк, В.М. Тертишник.

Метою статті є порівняльно-правовий аналіз та вироблення рекомендацій, практичних положень для вдосконалення вітчизняного інституту забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, зокрема.

Виклад основного матеріалу.

На сьогоднішній день в Україні однією з найбільш вагомих проблем є боротьба з організованою злочинністю, тероризмом та корупційними злочинами. Метою кожного кримінального провадження є встановлення об'єктивної істини, заради якої слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії. Найвагоміше місце займає свідок, який безпосередньо сприймав обставини злочину, у зв'язку з чим він та його близькі стають вразливими та можуть піддаватися незаконному впливу, шантажу, психологічному та фізичному насильству.

Кримінальне судочинство лише тоді досягає своєї мети, коли проводиться в рамках закону при всебічному, повному та неупередженому розслідуванні. Саме таке розслідування дозволяє, у повній мірі, зібрати допустимі та достовірні докази та покласти їх сукупність в основу обвинувального акту.

Жоден доказ немає наперед встановленої сили, але саме правдиві показання свідків дозволяють перевірити отримані в ході досудового розслідування відомості, встановити належність доказів, виявити нові, провести аналіз вже наявних доказів. Отже, забезпечення участі свідків у кримінальному судочинстві є одним із головних завдань органів досудового розслідування та суду.

Непоодинокими є випадки, коли потерпілі або свідки відмовляються давати показання чи ухиляються від їх надання, змінюють показання у судовому засіданні внаслідок насильства, залякування, психічного примусу чи інших форм протиправного впливу.

В США, наприклад, розроблено комплексні програми, створено спеціальні підрозділи, які забезпечують безпеку осіб, що беруть участь та сприяють кримінальному судочинству.

Серед заходів захисту в США застосовуються переселення на нове місце проживання свідка (його родини, близьких через яких може здійснюватися тиск) і забезпечення його іншими засобами захисту, якщо існує загроза його життю; видача свідку нових документів, що засвідчують особу; виплата грошей на життєво необхідні витрати (наприклад, переїзд); надання допомоги з працевлаштування тощо. Застосовуються також інші заходи для фізичного та соціального захисту, серед яких є заборона розголошення інформації про свідка та його місце проживання. Порушення заборони вважається федеральним злочином. Заходи щодо захисту свідків і потерпілих, які передбачають серйозні зміни в житті підзахисної особи (повна заміна біографії, пластична операція), застосовуються переважно щодо тих осіб, яким потрібен захист і після судового розгляду, та лише в тих випадках, коли застосування інших засобів захисту є неефективним або недостатнім¹

Також варто зауважити, що згідно з українським законодавством застосування більшості радикальних заходів (заміна документів, зміна зовнішності та переселення в інше місце проживання) можливі лише за згоди свідка, з одночасним погодженням зі сторони компетентного органу та лише у виняткових обставинах. У США дане питання врегульовано відповідною угодою, що значно підвищує ефективність вказаних заходів.

Найбільш суттєва різниця у застосуванні заходів захисту в США та Україні полягає в тому, що вітчизняне законодавство не ставить за критерій важливість свідка для слідства, фактично, надаючи охорону будь кому, хто звернеться з відповідною заявою. Таким чином, маємо систему, яка працює на кількість свідків, а не на їх якість. Це призводить до того, що найбільш популярним засобом залишається особиста охорона, яка не завжди є надійним чи належним заходом. Безумовно, цей засіб є відносно дешевим, проте навіть він не завжди реалізується. Іноді за свої «послуги» відповідні працівники спецпідрозділів ще й вимагають плату²

Необхідно погодитися з вченими, які наголошують, що заходи безпеки, передбачені ч.ч. 2 і 3 коментованої статті у попередній редакції, надавали більш дієвий інструментарій захисту та пропонували залишити зазначені можливості здійснення закритого судового розгляду з одночасним наданням альтернативи у вигляді проведення допиту учасника кримінального провадження з використанням відеоконференції. Можливість звільнення осіб, щодо яких здійснюються заходи безпеки, від обов'язку з'являтися у судові засідання за наявності письмового підтвердження показань, даних ними раніше, пропонувалося реалізувати, використовуючи правовий механізм, наданий ст. 255 КПК «Допит свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні»³

¹ Ноздренко М. В. Міжнародний досвід із забезпечення безпеки осіб, взятих під захист / Ноздренко М. // Економіка, фінанси, право [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/ecfipr_2015_5_8.pdf

² Гриньків О.О. Заходи забезпечення безпеки у кримінальному судочинстві: монографія / О. О. Гриньків, А. О. Ляш [Електронний ресурс]. – Режим доступу: irbis.library.te.ua/cgi-bin/irbis64r_15/cgiirbis_64.exe?...

³ Подобний О.О. Безпека учасників кримінального судочинства як завдання оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження. Вісник кримінального судочинства. 2015. № 3. С. 76

Водночас реальним кримінальним процесуальним засобом вирішення конфлікту між публічним інтересом, пов'язаним із необхідністю гарантування безпеки учасника кримінального судочинства шляхом забезпечення конфіденційності відомостей про його особу на стадії досудового розслідування, у томі числі на етапі відкриття матеріалів іншій стороні в порядку, передбаченому ст. 290 КПК, та приватним інтересом сторони захисту, пов'язаним з ознайомленням із матеріалами, що розкривають конфіденційність відомостей про цю особу, є зарахування зазначеного питання до переліку рішень слідчого або прокурора, які можуть бути оскаржені до слідчого судді, передбаченого ч. 1 ст. 303 КПК, зі закріпленням законоположення, відповідно до якого зазначені скарги розглядаються слідчим суддею апеляційного суду відповідно до положень ст. ст. 247–248 КПК⁴

Захисний механізм держава повинна включати не лише щодо громадян країни, а й щодо інших осіб, які потрапили в орбіту кримінального судочинства⁵

З цього приводу великий і унікальний досвід мають США. Починаючи з 1971 року, там діє спеціальна Федеральна програма захисту свідків, які виступають у судах з показаннями проти небезпечних злочинців. Зазначена програма надає правоохоронним органам широкі повноваження зі створення свідкові особливих умов для забезпечення його безпеки. Програма захисту здійснюється, якщо свідок надає всю наявну інформацію органам правосуддя або свідок і члени його родини, які беруть участь у кримінальному процесі, ризикують життям⁶

Розкриваючи важливу для слідства інформацію, свідок ставить під загрозу своє життя та здоров'я, життя та здоров'я близьких родичів, своє майно. Крім того, під час кримінального провадження свідок зазнає значного психологічного навантаження, тому в разі необхідності йому повинна бути надана психологічна допомога. І саме для забезпечення нормального духовного та фізичного стану свідка повинні застосовуватися програми захисту свідків, які б включали в себе комплекс необхідних дій для забезпечення нормальної життєдіяльності свідка⁷

Основним аргументом для свідка щодо надання правдивої та повної інформації з приводу вчиненого кримінального правопорушення, очевидцем якого він виявився, окрім бажання виконати свій громадський обов'язок, звісно, буде убезпечення його та його близьких від протиправного впливу з боку осіб, що вчинили даний злочин, або ж їх співучасників.

Розкриваючи важливу для слідства інформацію, свідок ставить під загрозу своє життя та здоров'я, життя та здоров'я близьких родичів, своє майно. Не останню чергу відіграє й неабияке психологічне навантаження, коли людина потребує реальної професійної допомоги фахівця у сфері психології та психіатрії. Саме для забезпечення нормального стану свідка держава повинна застосовувати програми захисту, які б включали в себе комплекс необхідних дій для забезпечення нормальної життєдіяльності свідка.

Висновки.

Наявні в Україні інструменти для забезпечення безпеки осіб у кримінальному судочинстві мають деякі спільні риси з європейською практикою, вбачається закріплення в законодавстві найбільш суттєвих європейських стандартів, що дає певні перспективи до подальшого вдосконалення та певного зближення законодавства.

Основною проблемою є відсутність комплексного підходу до правового врегулювання зазначеної проблеми, що дуже заважає впровадити та забезпечити ефективний захист у кримінальному судочинстві. Ідеальним варіантом вбачається розроблення та впровадження концепції теперішнього, занадто слабкого, інституту захисту свідків на ефективну програму, яка успішно діє у країнах Європи та США.

Зрозуміло, що запозичення досвіду та впровадження його в національне законодавство можливе лише за умови врахування специфіки власної правової системи та її традицій, зокрема це стосується неможливості, апріорі, використання окремих засобів захисту.

⁴ М. Л. Пасечник. Заходи забезпечення безпеки учасників кримінального провадження як елемент слідчої таємниці. С. 179–182 Прикарпатський юридичний вісник Випуск 2(27), 2019. С.181

⁵ Качмар Б. М. Щодо дефініції «забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» / Б. М. Качмар // Прикарпатський юридичний вісник. 2016. Вип. 1. С. 246–248.

⁶ Серебрянський П. В. Правовий аналіз забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному процесі / П. В. Серебрянський // Науковий вісник Херсонського державного університету. 2015. Випуск 6, том 3. С. 117–119.

⁷ Калганова О.А., Т. О. Таранюк, здобувач вищої освіти Університету державної фіскальної служби України Кримінально – процесуальний аспект забезпечення безпеки окремої категорії осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика). Вип. 4–5 (8–9) 2017. С.177

Анотація.

У статті сконцентрована увага на тому, що у зарубіжних демократичних країнах прослідковується позитивна динаміка щодо реалізації прав людини в сфері захисту свідків та потерпілих, натомість у національному судочинстві спостерігається тенденція байдужості та замовчування цієї проблеми. Така неспроможність держави щодо захисту своїх громадян викликає недовіру осіб до органів правопорядку та правосуддя. Неможливість захистити своїх громадян призводить до того, що більшість осіб бояться заявляти про факти та відомості, що можуть бути використані для встановлення обставин кримінального провадження та осіб, які його вчинили.

Annotation.

The article focuses on the fact that in foreign democracies there is a positive trend in the implementation of human rights in the field of protection of witnesses and victims, while in the national judiciary there is a tendency of indifference and silence about this problem. Such inability of the state to protect its citizens causes distrust of individuals in law enforcement and justice. The inability to protect their citizens means that most people are afraid to disclose facts and information that can be used to establish the circumstances of the criminal proceedings and the perpetrators.

References:

1. Ноздренко М. В. Міжнародний досвід із забезпечення безпеки осіб, взятих під захист / Ноздренко М. // Економіка, фінанси , право [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/ecfipr_2015_5_8.pdf
2. Гриньків О.О. Заходи забезпечення безпеки у кримінальному судочинстві: монографія / О. О. Гриньків, А. О Ляш [Електронний ресурс]. – Режим доступу: irbis.library.te.ua/cgi-bin/irbis64r_15/cgiirbis_64.exe?...
3. Подобний О.О. Безпека учасників кримінального судочинства як завдання оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження. Вісник кримінального судочинства. 2015. № 3. С. 74–80.
4. М. Л. Пасечник. Заходи забезпечення безпеки учасників кримінального провадження як елемент слідчої таємниці. Прикарпатський юридичний вісник. Випуск 2(27), 2019. С. 179-182
5. Качмар Б. М. Щодо дефініції «забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» / Б. М. Качмар // Прикарпатський юридичний вісник. 2016. Вип. 1. С. 246–248.
6. Серебрянський П. В. Правовий аналіз забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному процесі / П. В. Серебрянський // Науковий вісник Херсонського державного університету. 2015. Випуск 6, том 3. С. 117–119.
7. Калганова О.А., Т. О. Таранюк. Кримінально –процесуальний аспект забезпечення безпеки окремої категорії осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика). Вип. 4–5 (8–9). 2017. С.173-178

Harasymiv Olena,

Candidate of Law, Associate Professor,

Department of Criminal Procedure and Criminology Lviv State University of Internal Affairs

Soroka Svitlana,

Candidate of Law, Associate Professor,

Department of Criminal Law and Procedure of the Institute of Law, Psychology and Innovative Education of Lviv Polytechnic National University

Ryashko Olena,

Candidate of Law, Associate Professor,

Department of Criminal Procedure and Criminology Lviv State University of Internal Affairs